

פרשת תזריע: האם עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע דנה התורה בנגע הצרעת, ומונה שלושה סוגים של צרעת: צרעת הבית, הגוף והאדם. הגמרא בסהנדרין (עא ע"א) מביאה בשם רבי אלעזר, שלמעשה לא היה וגם לא יהיה בית מנוגע בצרעת, אבל התורה בכל זאת כתבה פרשייה זו, כדי שילמדו אותה ויקבלו שכר על הלימוד. בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה, מתי מותר לקצוץ צרעת, והאם עשה דוחה לא תעשה.

עשה דוחה לא תעשה

האם עשה דוחה לא תעשה? נראה שיש בכך מחלוקת בין הבבלי לירושלמי:

א. הגמרא בתלמוד הבבלי במסכת יבמות (ד ע"א), לומדת מכך שהתורה הסמיכה את פרשת ציצית לפרשת כלאים, שמותר ללבוש ציצית עם כלאים, והעשה של קיום מצוות ציצית גובר על האיסור ללבוש כלאים (ובתנאי שיש בציצית פתיל תכלת). מתוך הלכה זו לומדת הגמרא עיקרון כללי, בכל מקרה שמצוות עשה עומדת בסתירה לעשיית לאו - העשה גובר על הלאו.

ביסוס לעיקרון זה מופיע בגמרא במסכת שבת (קלב ע"ב) הפוסקת, שבמקרה בו תינוק נולד עם צרעת על מקום המילה, מותר למול אותו ולקצוץ כבדרך אגב את הצרעת, למרות שכפי שראינו במקום אחר (מצורע שנה ד') יש איסור דאורייתא של 'הישמר בנגע הצרעת' לקצוץ צרעת. ובלשון הגמרא:

"תנו רבנן: מילה דוחה את הצרעת בין בזמנה בין שלא בזמנה. מנהני מילי? דתנו רבנן: ימול בשר ערלתו - ואף על פי שיש שם בהרת יקוץ. ומה אני מקיים השמר בנגע הצרעת? בשאר מקומות, חוץ ממילה, או אינו אלא אפילו מילה, ומה אני מקיים ימול בשר ערלתו בזמן שאין בה בהרת? תלמוד לומר: בשר - ואף על פי שיש שם בהרת."

ב. בעוד שבבבלי מובא כדבר פשוט שעשה דוחה לא תעשה בכל עניין, בירושלמי (חלה ב, א) יש בכך מחלוקת תנאים. רבי יונה מחזיק בדעת הבבלי, שתמיד עשה דוחה לא תעשה. לדעת רבי יוסי לעומת זאת, עשה דוחה לא תעשה רק כאשר התורה הצמידה אותם בפירוש (כמו כלאים בציצית), אבל אין ללמוד עיקרון כללי שעשה דוחה לא תעשה (ועיין אור זרוע פסחים רלג).

טעם הדבר

להלכה נפסק שעשה דוחה לא תעשה כדעת והבבלי, ודנו הפוסקים מדוע כך הדבר. שהרי מכמה סוגיות בגמרא עולה שמצוות לא תעשה חמורות ממצוות עשה, ולכן לדוגמא הגמרא במסכת יומא (פו ע"א) פוסקת שהוחטא בלאו חטאו מתכפר רק ביום הכיפורים, בעוד שעל ביטול מצוות עשה ברגע ששבים בתשובה החטא מתכפר - מוכח שלא חמור מעשה:

א. **רב ניסים גאון** (שבת קלג ע"א ד"ה אימור) ביאר שעשה דוחה לא תעשה, מחמת הסיבה שכאשר התורה מצווה על מצוות העשה במקום שיש לאו, הלאו ממילא מתבטל. ב. **הרמב"ן** (שמות כ, ח) חלק וסבר שהלאו לא מתבטל מפני העשה, אלא דוחה אותו, כיוון שהעשה הבא ממידת האהבה לקב"ה, בעוד הלאו בא מצד היראה ממנו.

לכן, למרות שהאיסור למרוד ברצון ה' לעשות נגד רצונו גדול מהמצווה לעשות רצונו (ולכן כדי לעבור על מצוות לא תעשה יש לאדם לשלם את כל כספו, בעוד שעל מצוות עשה יש לשלם חמישית מכספו), מכל מקום כאשר יש התנגשות ביניהם - האהבה והרצון לעשות דברי ה', גוברת על המעלה מיראה ממנו (עיין הערה¹).

במקום כרת

ייתכן שלמחלוקת בין הרמב"ן לרב ניסים גאון יכולה להיות נפקא מינה בשאלה, האם עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת:

א. **הריטב"א** (יבמות ז ע"א), **הרשב"א** (שם) ו**הרמב"ם** (שבת יט, כ) פסקו להלכה, שעשה לא דוחה לא תעשה שיש בו כרת. בטעם הדבר נימק **המהרי"ק** (ס' קלט), שיש לעשה את 'הכוח' לדחות רק איסור לאו, אבל לא תעשה שיש בו כרת חמור יותר, ולכן אין בכח העשה לדחות אותו ובדומה להסבר הרמב"ן.

ב. לעומת זאת המהרי"ק ציין, שעל פי ביאור הרב ניסים גאון שבמקום שיש עשה הלאו מתבטל, יש מקום לומר שעשה דוחה גם לא תעשה שיש בו כרת, מכיוון שזה לא משנה כמה חמור הלאו - הוא נעלם, וכך עולה מדברי **ספר הכריתות** (לימודים, שער ג', קסג). עם זאת ביאור זה אינו מוכרח, כי ניתן לומר שהתורה קבעה שהלאו מתבטל רק כאשר לא כלול בו כרת.

הותרה או דחיה

כפי שראינו לעיל, הגמרא במסכת יבמות כותבת שמותר ללבוש כלאים בציצית, אלא שלכאורה סתירה לפסק זה יש בגמרא נוספת ביבמות (כ ע"ב). הגמרא כותבת בשם ריש לקיש, שעשה דוחה לא תעשה רק כאשר אין ברירה (ולדוגמא בברית במקום צרעת, שכדי למול חייבים לקצוץ את הצרעת), אבל אם אפשר לקיים את העשה בלי שידחה את הלאו - הלאו לא נדחה. אם כן קשה, מדוע מותר ללבוש ציצית עם כלאים? אפשר ללבוש ציצית שהבגד והפתילים מאותו סוג. נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה:

א. **הרמב"ן** (ד ע"ב ד"ה הא) טען, שהגמרא שפוסקת שמותר ללבוש כלאים בציצית בכל עניין, חולקת על דברי ריש לקיש, ולשיטתה ההיתר ללבוש כלאים בציצית הותר לחלוטין ('הותרה'), ולא רק נדחה בשעת הצורך ('דחיה'). מכיוון שלהלכה הוא פוסק כדעת הגמרא, לשיטתו גם אם יש אפשרות ללבוש ציצית בלי כלאים - אפשר ללבוש את הציצית עם הכלאיים. ובלשונו:

"הא דקאמרין כתב רחמנא צמר ופשתים, דאפילו צמר לפשתים ופשתים לצמר. פירוש, ולית לן (= ואין הלכה) דריש לקיש דאמר לקמן כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה, אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה לא תעשה, דהא הכא יכול לקיים את שניהם הוא ואפילו הכי דחי."

ב. **הרמב"ם** (ציצית ג, ו) ו**הרשב"א** (ד"ה והא) חלקו על דברי הרמב"ן וטענו, שאין מחלוקת בין דברי ריש לקיש לדברי הגמרא

¹ אפשר לחדד את דבריו על פי **בעל התניא** (אגרת התשובה פרק א) שכתב, שבמידה מסוימת יותר חמור לבטל מצוות עשה מאשר על לעבור על לאו, מכיוון שבמידה ואדם חטא, הוא יכול לחזור בתשובה, ויתכפר לו. אבל במידה ואדם ביטל מצוות עשה, אז את ההשפעה החיובית שהמצווה הייתה אמורה לעשות, אי אפשר לתקן באמצעות תשובה (וכדברי הגמרא בחגיגה ט ע"ב איזה מעוות שלא יוכל לתקן? זה שביטל קריאת שמע).

שמתירה ללבוש כלאיים בציצית, ולראייה שפעמים רבות הגמרא (שבת קלג, מזיר מא), מביאה את דברי ריש לקיש בלי לציין שיש מי שחולק על דעה זו. אם אכן כך, מדוע הגמרא לא כותבת שבמקום האפשר יש לבוש ציצית ללא כלאיים? הרשב"א תירץ, שאכן במקום האפשר כך יש לעשות, אלא שהגמרא דנה במקרה בו אין לאדם פתילים ובגד מאותו המין.

לבישת ציצית בלילה

מחלוקת בעלת עיקרון דומה למחלוקת הרמב"ן והרשב"א, אפשר לראות במחלוקת התוספות והראב"ד האם מותר ללבוש ציצית עם כלאיים בלילה. בפרשת שלח (טו, טז) כותבת התורה, שצריך לראות את הציצית, ומכאן למדה הגמרא במנחות (מג ע"א) שבלילה אין חובה ללבוש ציצית. נחלקו הראשונים, האם במקום בו אדם רוצה, הוא יכול ללבוש ציצית שיש בה כלאיים בלילה:

א. **הראב"ד** (ציצית ג, ט) נקט, שמכיוון שמי שלובש ציצית בלילה לא מקיים מצוות ציצית, ממילא אסור לו ללבוש ציצית שיש בה כלאיים, וההיתר ללבוש כלאיים בציצית נוהג רק כאשר מקיימים מצוות ציצית. ב. **התוספות** (מנחות מא ע"א, חולין קי ע"ב) חלק ופסקו, שגם בלילה אפשר ללבוש ציצית עם כלאיים, אפילו אם באותו זמן לא מקיימים מצוות ציצית.

במה תלויה מחלוקתם? ייתכן שבשאלה האם איסור כלאיים בציצית 'נדחה' (כמו הרשב"א לעיל) או 'הותר' (כמו הרמב"ן). אם איסור כלאיים בציצית הותר לחלוטין, אז גם כאשר לא מקיימים בפועל את מצוות ציצית, אפשר ללבוש ציצית עם כלאיים. לעומת זאת אם איסור כלאיים בציצית רק נדחה, אז רק כאשר מקיימים את המצווה ממש אפשר ללבוש ציצית עם כלאיים.

בעידנא

כלל נוסף שצריך להתקיים בשביל שעשה ידחה לא תעשה הוא, שביטול הלאו יתקיים באותו רגע ('בעידנא') שמקיימים את מצוות העשה. לכן מותר לקצוץ צרעת שעל המילה, מכיוון שברגע המילה קוצצים את הצרעת. לעומת זאת, אסור לכהן להסיר צרעת (לאו) כדי שהוא יוכל לעבוד במקדש (עשה), כיוון שהוא מסיר את הצרעת לפני שהוא נכנס לעבוד, כך שהאיסור נעשה לפני המצווה. בעקבות כלל זה, התקשו הראשונים בדברי הגמרא בבבא מציעא (ל ע"א). הגמרא בבבא מציעא פוסקת, שכהן הרואה אבידה בבית קברות אסור לו להיכנס ולהיטמא כדי להוציא אותה. בטעם הדבר מנמקת הגמרא, שכנגד מצוות העשה להשיב את האבידה, עומדים לאו ('לנפש לא יטמא') ועשה ('קדושים תהיו'), ועל אף שעשה דוחה לא תעשה, הוא לא דוחה לא תעשה ויחיד.

מקשים הראשונים, הרי את העשה של החזרת אבידה מקיימים רק כאשר מחזירים אותה לבעלים, ואילו את הלאו של היטמא עובר הכהן כבר שהוא נכנס לבית קברות. אז גם אם היה מדובר בלא תעשה בלבד, עדיין היה אסור לכהן להיכנס לבית קברות ולהוציא את האבידה, ולמה הגמרא תרצה שאסור להיכנס לבית קברות בגלל שעשה לא דוחה לא תעשה ועשה?! ובלשונם:

"ואם תאמר, למה למימר (= לומר) משום דהאי עשה ולא תעשה? אפילו איכא (= אם יש) בטומאה לאו בלבד היכי דחי עשה דאבידה? והא נפסק דאתי עשה ודחי לא תעשה הני מילי (= זה רק) כגון מילה בצרעת, שבזמן שנעקר הלאו מקיים לעשה, אבל הכא (= כאן) כי נטמא עבר ללאו, ולא מקיים לעשה עד דמהדר ליה למרא (= עד שמחזיר את האבידה לבעליה)!"

למעשה ביישוב הקושיה נחלקו הראשונים: א. **הרמב"ן** (ד"ה ומיהו) ורוב הראשונים נקטו, שאכן הגמרא הייתה יכולה לתרץ שהעשה והלאו לא מתקיימים באותו רגע ולכן אסור להיכנס לבית קברות, אלא שבחירה לתרץ בצורה שונה. ב. **הר"ן** (ד"ה נמצאת) מבאר אחרת, ולדעתו אכן מקיימים את העשה להחזיר אבידה ברגע שעוברים על הלאו.

לשיטתו, כבר כאשר מתחילים את תהליך השבת האבידה, מקיימים בכך מצוות עשה להשיב אבידה, גם אם האבידה עדיין לא הוחזרה ממש לבעליה. משום כך הגמרא בחרה לתרץ, שאסור להיכנס לבית קברות בגלל שעשה לא דוחה לא תעשה ועשה, ולא שהעשה של החזרת האבידה אינו חל ברגע הכניסה לבית הקברות.

הוצאת חמץ מהבית בפסח

על בסיס מחלוקת הראשונים, ניתן לראות סוגיה שראינו בעבר (פסח שנה א') בהרחבה, מה יעשה מי שמוצא חמץ ביום טוב ראשון של פסח. **מצד אחד**, יש מצווה מדרבנן (כי ביטלו את החמץ) להוציא את החמץ מהבית ולבער אותו. **מצד שני**, הוא מוקצה ואסור לגעת בו. דנו האחרונים מה ניתן לעשות:

א. **השל"ה** (מובא במג"א תמו, א) נקט, שניתן לומר לגוי לקחת את החמץ ולהוציא אותו מהבית, מכיוון שהאיסור להוציא את החמץ מביתו, דוחה את איסור אמירה לגוי. עוד הוסיף השל"ה, שאין סתירה לדבריו מכך שאסור לבקש מגוי שיוציא שופר מתחת לגל האבנים, שכן בהוצאת השופר המצווה מתקיימת רק בתקיעה בו ולא בהוצאתו מתחת לגל, מה שאין כן בחמץ.

ב. **המגן אברהם** (שם) תמה על דבריו, שהרי מחמת העובדה שמדובר בחמץ שנמצא לאחר זמן איסורו, רק כאשר שורפים אותו תיפטר הבעיה, והוצאה מביתו בלבד על ידי הגוי לא תועיל. נמצא, שאת האיסור להגיד לגוי עוברים כבר ביום טוב ברגע האמירה, ואילו את המצווה לשרוף את החמץ יקיימו במוצאי יום טוב, ואין העשה (מדרבנן) דוחה את הלא תעשה (מדרבנן). ובלשונם:

"ובשל"ה כתב דיוציא החמץ על ידי גוי דאתי (= שיבוא) עשה דרבנן דתשבינו ודחי לא תעשה דרבנן דאמירה לגוי, דבעידנא (= שבזמן) שנעקר הלאו מקיים עשה. וצריך עיון, דאף על פי שנותנו לגוי עדיין אינו מקיים העשה עד שיבערנו מן העולם, דהא מיירי (= שהרי מדובר) לאחר זמן איסורו (דהיינו בפסח עצמו, ובכהאי גוונא רק שריפה מועילה)."

כיצד ניתן ליישב את קושיית המגן אברהם? **רבי עקיבא איגר** (הגהות שם) תירץ, שהשל"ה סובר כדעת הר"ן לעיל. כשם שברגע שמתחילים להביא את האבידה כבר מקיימים מצוות עשה של השבת אבידה, כך במקרה זה, ברגע שהגוי הולך לקחת את החמץ מבית היהודי, מתחילה מצוות השבת החמץ, משום כך זה נחשב לשיטתו שהעשה והלאו מתקיימים ביחד (ועיין מב"י אבה"ע קמא).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה שיעוד אנשים יקראו²...